

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ ТА ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 316.3

О.А. Пушонкова

СМИСЛИ КУЛЬТУРИ І МОДЕЛІ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДИСКУРСІ ТРАВМИ

У статті розглядається залежність зміни смислів культурного простору від аналітики соціальних процесів утворення особистості. Досліджено феномен культурної травми на індивідуальному та колективному рівнях. Виявлено умови формування та стратегії ідентичності сучасної людини у межах культурно-травматичного дискурсу.

Ключові слова: травма, культурна травма, колективна пам'ять, травматична фіксація, ідентичність, культура повсякденності, зона комфорту, псі-нарцисизм.

Ми ще пам'ятаємо ідею прогресу, яка була ключовою для культури Просвітництва, «світла Розуму», сповненої надії на краще майбутнє, а у ХХ столітті презентувала НТР та НТП. В другій половині ХХ століття з'являються катастрофічні картини майбутнього, теорія прогресу втрачає значення, а соціальні зміни сприймаються як перманентна криза – в результаті формується «дискурс кризи». І ми швидко звикли говорити про кризу (економічну, політичну, духовну) та кризову свідомість, але в той же час з'являється третя ідея, згідно з якою сама по собі мінливість може порушувати нормальний хід суспільного життя, викликати стрес і породжувати стан своєрідної «травми» [10, 6].

Поява дискурсу травми після дискурсу прогресу і дискурсу кризи свідчить про уразливість, перш за все, сфери культури, адже культура – це та сфера, де кодується ідентичність і безперервність розвитку суспільства. М. Кастельс, сучасний теоретик інформаційного суспільства, впевнений, що сьогодні ідентичність стає головним, та іноді й єдиним джерелом смислів. Зміни мають наслідки, перш за все, на індивідуальному рівні, оскільки загрожують таким цінностям людини, як сталість, упевненість, безпека.

Метою статті є дослідження творення смислів культури та моделювання ідентичності у межах культурно-травматичного дискурсу.

Поле визначень травми доволі широке: рана, пошкодження, «душевна рана», втрата, травма-подія, травма-сюжет, індивідуальна та колективна травма. Концепції психічної травми виникли у межах психоаналізу (З. Фрейд, М. Хан, Ш. Ференці, М. Балінт, Г. Крістел), юнгіанської психології (Д. Калшед), когнітивної психології (С. Епштейн, Р. Янів-Балмен).

Формування теорії культурної травми починається з проблематики ідентичності, зокрема, аналізу порушень національної ідентичності (А. Нейл (криза ціннісного світу американців), Дж. Александер (трагедія холокосту), Р. Айерман (проблема поневолення негрів), П. Штомпка (ціннісні колізії народів східної Європи)). Дискурс травми стає предметом дослідження П. Штомпки, А. Аарелайд-Тарт, С. Ушакіна та ін.

Відомий польський соціолог П. Штомпка впевнений, що глобалізація є соціокультурною травмою для культури постмодерну [11]. Глобалізація нав'язує державам і народам єдиний стандарт життя (сьогодні, переважно, заснований на принципах прагматизму, ефективної діяльності, комфорту і споживання), який спрощує і зменшує їх культурну національну самобутність і, відповідно, впливає на ідентичність.

Більшість дослідників визнають, що ідентичність сучасних людей носить менш визначений характер, ніж раніше (модульне «Я» (П. Уайтеккер), конфігуративне «Я» (Е. Тоффлер), «нарцистична ідентичність» (Т. Еліот), множинна, ситуативна ідентичність (Ю. Габермас) тощо.

В умовах «племенних культур» та «племенної психології» (Ж. Делез та Ф. Гваттарі) відбувається «архаїзація культурного ландшафту», поширюється «тотемне мислення» та

техніки спонтанної імпровізації у просторі енвайроментальної гри. Особистість-колектив (гравець багатьох ролей) змінюється колективом-особистістю (людина, як частина величезного флеш-мобу). Конформізм, описаний Р. Мертоном та Е. Фроммом, більш характерний для культури середини ХХ ст., починає розглядатися у контексті теорій соціальної мімікрії та постмодерністської толерантності.

Е. Тоффлер наголошує, що сьогодні є сенс говорити про появу нового соціального характеру, що потребує задоволення нових, специфічних потреб. Змінюється психологічна організація людини, феноменологія емоційних розладів і способів інтерпретації своїх проблем, змінюються способи комунікації та психологічні захисти.

Протягом ХХ століття вони породжують нові феномени: «одномірної людини» (Г. Маркузе), «людини-локатора» (Д. Рісмена), «інформаційно-адаптованої людини» (Г. Дилигенського), «людини-туриста» (З. Баумана) тощо. Існування на перетині багатьох повідомлень – доля сучасної людини, ідентичність якої – плинна та мінлива, розглядається сьогодні у вимірах картографії простору. Переміщення стає однією з ознак утвердження гіперреальності.

Процесуальний та мінливий характер ідентичності проблематизує поняття статичності як певної точки відліку, що губиться в інверсіях постмодерністської гри. Важливими є міркування П. Штомпки про те, що негативні наслідки можуть виникати з самого факту змін. Він пропонує позначити новий напрям соціальної думки як дискурс травми, включаючи сюди нові критичні мотиви, які мають відношення до самої мінливості життя та агресивності змін.

В цілому, як відзначає П. Штомпка, можна вести мову про «травму, викликану сучасністю», що виявилось в досвіді ХХ століття і знайшло своє відображення в посиленні страхів, неспокої кінця ХХ століття.

Травматичні зміни називаються історичними, коли йдеться про цілі співтовариства – цивілізації, регіони, етнічні, національні групи. Це можуть бути як раптові, непередбачені зміни (ломка суспільного устрою, масові міграції, економічні кризи, національні катастрофи тощо), так і тривалі, накопичувальні процеси, наприклад, забруднення навколишнього середовища, зростання смертності населення, зростаюча інтенсивність дорожнього руху, розповсюдження хвороб, пов'язаних з цивілізацією. Війни, революції, геноциди створили маргіналізацію спільнот, що втратили здатність до адаптації (мешканці концтаборів, «загублене покоління», депортовані, так звані «спільноти втрати»).

За П. Штомпкою, якщо раніше це були маргінальні утворення у здоровому тілі культури, то зараз простором забуття та відчуження є увесь глобальний простір. Глобальними стали самі негаразди людства.

Колективна травма багато в чому визначає рівень індивідуальної. Особливості конфігурації ментальних схем можуть бути наслідком травматичного досвіду, укоріненого у колективній пам'яті. Раніше такі стани позначалися як кризові, але у кризовій свідомості закладена можливість виходу з небажаного стану. У травматичній свідомості є один шлях – «вимушене повторення», рух по колу, утворення смислів не за ціннісними характеристиками, а за несвідомими мотивами повторення.

Травма витісняється (або забувається), але людина «вимушена повторювати витіснене як переживання теперішнього часу замість того, щоб... згадувати про нього як про частину свого минулого» [9, 205]. В цій еволюції фрейдівської думки можна прослідкувати, «як із «провалля» в символічній структурі («незв'язна історія») травма перетворюється у структуруючий принцип («нав'язливе повторення»)» [7, 13].

Зв'язок індивідуальної і колективної травми у працях психоаналітиків неодноразово відмічається через вивчення механізмів психологічного захисту. В екстремальних, критичних умовах життя актуальний захист закріплюється, набуваючи фіксованих форм. Люди, які пройшли крізь горнило холокосту, перебування у концтаборах, шляхи афганської війни вижили завдяки «запереченню», «регресії», «розщепленню». Після звільнення вони часто неспроможні позбутися цих способів реагування. Антопоптоз – соціально обумовлена

самоліквідація людини – деякою мірою може бути пояснена дією фіксованих захистів.

Для травматичних ситуацій характерною є фіксована форма – ритуалізація поведінки. Їй може бути протиставлена лише випадковість. Випадковість у мистецтві актуалізується з початку ХХ століття у модерністських проєктах як спонтанна імпровізація. «Подолати напередзаданість» – стає новою культурною стратегією.

Старі культурні травми усвідомлюються в умовах неусвідомленого перебування в новій травматичній ситуації. Переживання «культурного шоку» з часом створює у людей «захисний шар», «важливим соціальним механізмом подолання травми є виникнення ефекту розщеплення» [1, 66]. З. Фрейд та Й. Брейер виявили цей механізм у результаті гіпнотичного впливу.

Деякі автори тлумачать ефект розщеплення як подвійну біографію. А. Аарейлайд-Тарт впевнена, що «культурологічно-травматичний дискурс виник саме в ході біографічних обговорень, коли респонденти зважували правильність вибору і вірність прийнятих на різних життєвих етапах рішень як єдино можливих» [1, 69]. Кілька паралельних біографій – звичне явище для людей, що жили у тоталітарній системі (приховування істинної біографії від швидких змін доктрини). Зсув після руйнування системи включає різні варіанти реагування (мімікріювання, подвійні стандарти, бунт, втечу тощо).

Механізм подолання травми для кожної нації є унікальним, проте, наприклад, травматична свідомість західних українців відрізняється від травматичної свідомості українців східних, бо їх історичні шляхи були різними. Травматичний досвід може бути об'єднуючим началом нації. Стабілізація негативного досвіду може служити основою національної ідеї та патріотизму у їх негативних проявах – фанатичній сліпоті.

«Закрити» колективну травму майже неможливо. Невловимість травми полягає у тому, що вона не усвідомлюється, а отже не вербалізується («речі не називаються своїми іменами»), це – історія мовчання, витісненого, непроговореного. Але, якщо травма не вербалізується, то вона – візуалізується. Вірогідно, це одна з причин тотальної візуалізації культури ХХ століття та використання у тлумаченні метафор культури психоаналітичної термінології.

В історії європейської культури визначальним для появи травматичного дискурсу є поняття «злам». Злам ХІХ-ХХ століть позначений руйнуванням прогресистських цінностей європейської культури, революціями та війнами. Соціальні наслідки психотравматичного впливу відображено у наступних синдромах: «патологічне горе» (Лідерман), «синдром в'язнів концентраційних таборів» (В. Франкл), «посттравматичний синдром тих, хто вижив» (Леопольд), «синдром згвалтованих» (Бургес) та ін.

Різкий злам, розділення форми та змісту образу у мистецтві ілюструє В. Кандинський в есе «Відносно форми». Квадрати К. Малевича та «Сушарка для пляшок» М. Дюшана (що виникли майже одночасно) демонструють цей аксіологічний зсув, що є основою авангардистських художніх експериментів (деформація – фрагментація – слід). Начебто під величезним мікроскопом людина намагається дослідити сутність речей. Абстрактна картина у цьому сенсі є лише фрагментом реальності, частиною колишньої цілісності.

Дадаїзм і концептуалізм є двома полюсами цього розщеплення: бачення і зору, оптичного і дотичного, концепції і перцепції. Але, ще за кантівською формулою, «перцепція без концепції – сліпа, концепція без перцепції – порожня». У ХХ ст., за висловом С. Кримського, марксистський атеїзм намагався ствердити життя під порожніми небесами.

По-друге, злам позначається як розщеплення в культурній самосвідомості, загрожує ідентичності людини як аналогії та приналежності.

У творчості художників ми бачимо нове обличчя людини, яка по суті обличчя втрачає: у Е. Мунка – деформація обличчя, трагічна гримаса, у Р. Магріта – сховане обличчя, у Д. Енсора – обличчя як маска смерті, звернення до мотиву маски у кубістів та постімпресіоністів, естетика відсутності у мінімалізмі тощо. Світ розпадається, зникає,

проте лише людське око, розумне око може його зібрати до купи, завдяки своїй синтезуючій здатності. Не випадково, в культурному значенні у ХХ ст. ідентичність перетворюється на єдине джерело смислів (З. Бауман).

Зсув – поняття авангардного Всесвіту – семантичний дисонанс або зіткнення смислів, абсурдне співставлення. Воно зустрічається у постмодерністів, а також є в психоаналізі захисним механізмом, що пояснює деформації базових структур особистості. Зсув має результатом забуття. Не випадково, найбільш популярний методологічний прийом дослідження культури та власної історії сьогодні – пригадування (звернення до архаїчних форм досвіду). Відродження національних культур є увагою до прасимволів, прагнення зберегти генетичний код нації, що має візуальну природу.

Результатом забуття історії є підміна (імітація, симуляція). Тут домінують значення має сугестивний момент. Наприклад, вічність першого кохання виступає як застигла точка минулого, що спонукає до пошуку об'єкта, який би міг дати почуття зачарування, відтворити ситуацію минулого *начебто* з можливістю відреагувати інакше. Зачарування проявляється у різних формах залежності, «ідопоклонстві», де задіяні глибинні емоції та почуття, але до об'єктів минулого.

Спочатку – на рівні гри, потім – жорсткої провокації підміна виступає магістральною лінією культури ХХ століття. Приклади: техніка, що постійно оновлюється та має все менший гарантійний термін (довгострокове замінюється короткостроковим); продукти споживання, які завдяки консервантам *виглядають* свіжими (короткострокове замінюється довгостроковим).

Отже, око можна обманути, людина починає розуміти, що живе у недостовірному оманливому світі, справжнє замінюється несправжнім, якість замінюється кількістю, відбувається інверсія на усіх рівнях: від повсякденності до світу духовних цінностей.

В умовах виробництва одноразових товарів виникає одноразове мистецтво, що задовольняє одноразові потреби. Конвеєр символізує повторення.

У постмодерністській культурі час «тут і тепер» часто трактується як цінний досвід актуального переживання, безпосередньої присутності, проте він може розумітися як зупинений час травматичної свідомості, як феномен своєрідного «застрягання» у часі.

Повторення презентує конвеєрне виробництво, копіювання, уявлення про коллажність постмодерністського мистецтва, у якому є лише різні комбінації фрагментів (за В. Бичковим, «уламків культури»), атмосфера вже давно баченого (дежав'ю), а не принципова новизна.

Згідно з Ж. Бодрійяром, усе суще продовжує функціонувати, тоді як сенс існування давно зник. Відбувається занепад культури уяви. Картина залишається у музеї, а у просторі повсякденності, частиною якого є Інтернет, що формує сьогодні культурні стандарти молоді, – мерехтіння картинок, калейдоскоп картинок (Е. Гомбріх). Картина світу розпалася на картинки. Осмислення такого світу дійсно є травмою. Виникає питання, як відновити культурні смисли та вийти з кола вимушеного повторення?

Механізм подолання травми – заперечення знищення історії. Адже звільнення від травми – її повторне проживання та переосмислення. Людина живе в режимі постійного здолання травматичного досвіду. Так було в усі часи. Сьогодні ситуація вольової атрофії людини, що живе у світі готових форм та проголошених істин, вдосконалюється заради комфорту – спонукає йти більш простим шляхом.

Можна не проживати травматичну ситуацію, що сьогодні дозволяє формат культури повсякденної, «машини бажань» за Ж. Делезом, псі-культури (за Ж. Ліповецький), утвердження гедоністичної індивідуалістичної соціальної логіки.

Процес переосмислення стає все складнішим, тому більш простим є вихід у нарцисистську проекцію самого себе. Не випадково, нарцисичні розлади особистості стають розповсюдженими саме в постіндустріальну епоху.

Сьогодні нарцисизм виступає обов'язковим інструментом соціалізації. Головна турбота – «Я», внаслідок чого порушення соціальних зв'язків не є настільки

катастрофічним, як, наприклад, у контр-культурі 60-х років. У суспільстві споживання нарцисизм означає звільнення від чужого впливу, відмову від стандартизації. Нарцисизм не компенсує відсутність особистості, а створює новий тип – свідомість з її невизначеністю та коливаннями, здатністю до постійного оновлення. За висловом Ж. Бодрійяра, інший – це те, що дозволяє мені не повторюватися до нескінченності, але «прірвою» нескінченності стає сучасний нарцис, включений у процес повторення, копіювання та одноразового виробництва.

В постмодерністському суспільстві ідентичність також набуває рис «несправжності», не є даною, вона конструюється у процесі мімікріювання, набуває рис спонтанної імпровізації, гри. Сучасна криза ідентичності супроводжується кризою біографії, що свідчить про «відлучення» людини глобального простору не лише від власної історії, але й від контексту власної культури. Саме тому «сьогодні мало хто відчуває приналежність до чогось більшого та кращого ніж він сам» (Е. Тоффлер) [6, 583], але й саме тому «історія для сучасного мислення, що пройшло крізь епоху світових воєн і піддалося впливу тоталітарних ідеологій, стає багато в чому останнім притулком смислу» [8, 250].

Вихід за межі нарцисистської проєкції – формування ідентичності у мікро-колективах, арт-групах, різних маргінальних співтовариствах. У самому понятті арт-практики (В. Бичков) присутнє нерозрізнення мистецтва і життя. Мистецтво перетворюється у простір міжособистісного спілкування та творчу майстерню творення ідентичності. Сучасне мистецтво виконує, перш за все, адаптаційну та терапевтичну функції (Г. Меднікова), стає формою проживання актуального повсякденного досвіду якомога більш безпосередньо.

Відбувається підміна: мистецтво стає формою життя, бо людина доби постмодернізму «з атрофованою чуттєвістю» у такий спосіб навчається «проживати» емоційно значущі ситуації. Отже, штучні світи набувають рис реальності, стають більше ніж реальність – гіперреальністю.

Зона комфорту (як простір культури повсякденності) людини масового суспільства відповідає принципу спрощення. Ускладнення відбувається за різномним принципом синхронічного виміру культури. Відсутність історії є відсутністю самої можливості заглиблення та інтерпретації.

В усі часи важливою функцією культури було виробництво смислів. Але орієнтація на виробництво культури, замінюється орієнтацією на задоволення.

Отже смисл виступає як травма. При цьому, основа нового гедонізму – не відсутність смислу, а творення псевдо-смислу (підміна), що відповідає формату повсякденності та зоні комфорту.

Псевдо-смысл – штучно створений міф, наприклад, достовірність кібер-простору. А. Аарелайд-Тарт визначає культурну травму як когнітивну побудову, «що виражає кризу ідентичності, в центрі якої стоїть деякий міфоподібний дискурс, що акцентує «своє» та «чуже» та загострює їх протистояння» [1, 69]. Подібна саморефлексія носіїв культури необхідна для збереження спадковості та спадкоємності.

Видозміна зони комфорту сучасної людини пов'язана з інертністю та відсутністю гнучкості. Засоби подолання інертності – зовнішній фактор або потрапляння в агресивне середовище. Але масова людина уникає не самих змін, а негативних емоцій, що можуть порушити її *почуття безпеки*. Тому й смерть опинилася за межами, бо уявлення про неї не відповідає зоні комфорту.

У класичному психоаналізі подолання травми є її проживанням, тобто пригадати – недостатньо, важливо – знов включити відщеплений емоційний досвід у структуру особистості, тобто пережити травму як власну трагедію. Але сьогодні зникає трагедійний вимір культури (В. Суханцева), майже зникла культура смерті (смерть – лише факт).

Підміна, імітація емоцій, гра, зсув, утворення нових смислів у грі – створюють новий зміст пам'яті. Досвід усіх психотехнік дозволяє упевнитися – пам'ять змінює ідентичність, тому більш популярна та менш болісна стратегія: створити себе краще, ніж себе віднайти.

Культура видовищ, свят, розваг дозволяє «не заглиблюватись» та до усього ставитись легко.

Зона комфорту, що не використовує своїх розвиваючих можливостей, є наслідком культурної травми, останнім притулком та схованкою людини інформаційного суспільства. З одного боку – повна свобода, імпровізація, надзвичайна гнучкість та здатність до мімікріювання, з іншого – фіксованість у зоні комфорту, повна від неї залежність. Вихід: втеча або самознищення.

Інтерес до перехідних станів у культурі не є випадковим, адже «вистрибування» з зони комфорту, як це робили герої другої пол. ХХ століття сьогодні мало хто практикує. Розширення зони комфорту можливе лише як інверсія (також психоаналітичний термін), що є формою різкого зсуву. Не випадково, у другій половині ХХ століття соціологічний інтерес звертається до проблеми перехідності, дослідження характеристик маргінальної особистості, лімінальних культурних спільнот (А. Ахієзер, С. Кравченко, Н. Хренов та ін.).

Фланер, турист, волоцюга, гравець – соціальні образи «людини у процесі» інформаційної культури та постмодерністської топології подорожі. Уявлення про сучасного мандрівника як про туриста сформовано З. Бауманом [2]. На його думку, подорож є формою неприйняття будь-якої прив'язаності та фіксованості. «Цвях життєвої програми постмодерну – не побудова ідентичності, але запобігання фіксації» [2, 27]. Жиль Ліповецький, досліджуючи форми сучасного індивідуалізму, пише, що героїчний період гедонізму пройшов і його місце зайняв Псі-нарцис, «занурений у працю по вивільненню та поясненню своєї особистості, тотально конформний» [4, 173], що утверджує культ духовності та спортивного розвитку. Задача суб'єкта цієї культури – не створення ідентичності, але запобігання фіксації, відкритість до сприйняття усього нового, «кінетичність» [4, 170].

Інтерес паломника цілеспрямований, туризм – поверхнева, нетравматична форма знайомства із світом. Турист розширює свій досвід не у якісному, а у кількісному відношенні. Турист цінує безпеку.

Український дослідник Т. Лютий не протиставляє, а поєднує образи паломництва та туризму зауважуючи, що «мандрування є фундаментальною рисою людини» [5, 107], досліджує образи мандрівників в українській культурі, дві архетипічні фігури: грекочія та чумака. Подорож як культурно-антропологічна універсалія, фундаментальна націленість людського життя «виступає як здатність до постійного розривання культурної застигlosti» [4, 108]. Але людина інформаційного суспільства часто «не поглиблює круговид приватного світу (*не розширює зону комфорту*), а тяжіє підмінити його іншим, можливо, ліпше улаштованим» [5, 110]. Прикладом цього є явище глобального туризму.

Ж. Бодрійяр у «Прозорості зла» зазначає, що в минулому подорож була способом опинитися по той бік чогось, піти в нікуди. Нині це єдина можливість відчуття перебування десь» [3, 60]. Отже, паралельно зберігається уявлення про подорож як «спроможність усвідомлення своєї приналежності до світу, де відбулося наше вкорінення» [5, 111], де тіло набуває власного погляду та звільнене від зображень стає *здатним до уяви*, а тому здатним вийти у простір творення смислів.

Індивідуація є аналогом світового дерева, яке у традиційній культурі є моделлю світобудови та життєвого шляху людини. Порушення достовірності світу породжує образи різоми (лабіринт, «павутиння» інтернету тощо), мімікрійні моделі ідентичності. Отже, сьогодні не аналогія чи приналежність, а автентичність та достовірність є основою збереження ідентичності.

Отже, зцілення культурної травми – не пошук бажаного у форматі повсякденності, а пошук справжнього, автентичного, що єдине може бути основою духовного зцілення.

Висновки. Початок травматичного дискурсу – руйнування ідентичності у добу глобалізації. Концептуальна модель травми, запропонована психоаналізом, збагачується уявленнями про травматичний досвід, укорінений у колективній пам'яті. Війни, революції, природні катаклізми змінюють самосвідомість європейської людини, породжуючи феномени «розщепленої свідомості», «зупиненого часу», «тотальної візуалізації».

Усталені метафори презентують смисли культури ХХ століття (майже згідно з

психоаналітичною термінологією): злам (травма) – зсув (або різка інверсія) – забуття або, навпаки, акцентуація – підміна (від імітації до симуляції), у форматі повсякденності – невпинне «програвання» одного й того ж самого (феномен «вимушеного повторення»). Травматичні фіксації та занепад культури уяви проявляються у феномені тотальної візуалізації.

Ці фактори та специфіка інформаційного простору породжують нову модель ідентичності – відцентрову, і як вихід – увага до останнього центру – Я. Псі-нарцисизм виступає інструментом соціалізації, створення зони комфорту.

У такій маргінальній фігурі сучасної культури як турист представлено дві стратегії стосовно зони комфорту. Перша – запобігання фіксації, підміна замкненого простору споживання іншими світами, втеча як «розривання культурної застигlosti»; друга – розширення зони комфорту як усвідомлення свого вкорінення у світі, вдосконалення простору творення смислів.

Проблема розширення зони комфорту потребує більш ретельного вивчення різних аспектів перехідності, характеристик маргінальної особистості, лімінальних культурних спільнот.

Література

1. Аарейлайд-Тарт А. Теория культурной травмы (опыт Эстонии) / А. Аарейлайд-Тарт // Социологические исследования. – 2004. – №1. – С. 63-72.
2. Бауман З. От паломника к туристу / З. Бауман // Социологический журнал. – 1995. – № 4 – С. 133-154.
3. Бодрийяр Ж. Прозрачность Зла / Жан Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 258 с.
4. Липовецки Жиль. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме // Жиль Липовецки. – М.: Издательство: Владимир Даль, 2001. – 336 с.
5. Лютий Т., Ярош О. Культура масова і популярна: теорії та практики / Тарас Лютий, Олег Ярош. – К.: Агентство «Україна», 2007. – 123 с.
6. Тоффлер Э. Третья волна [Текст] Пер. с англ. / Элвин Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 781 с.
7. Травма. Пункты: Сборник статей / Сост. С. Ушакин. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 903 с.
8. Филиппов Ю.В., Квасова М.Г. Субъективное в осмыслении истории и история в субъективном осмыслении современного человека (историческая реконструкция как творчество) / Ю.В. Филиппов, М. Г. Квасова // Мир психологии: научно-методический журнал. – 2007. – № 1. – С. 246-256.
9. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения / З. Фрейд // Фрейд З. Основной инстинкт. Сост. П. Гуревич. – М.: Олимп, 1997. – С.194-249.
10. Штомпка П. Социальное изменение как травма / П.Штомпка // Социологические исследования. – 2001. – № 1. – С. 6-16.
11. Штомпка Петр. Социология социальных изменений / Институт «Открытое общество» / В.А. Ядов (ред., пер. с англ.) / Петр Штомпка. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.

Аннотация. *Пушонкова О.А. Смыслы культуры и модели идентичности в дискурсе травмы.*

В статье рассматривается зависимость изменения смыслов культурного пространства от аналитики социальных процессов формирования личности. Исследован феномен культурной травмы на индивидуальном и на коллективном уровнях. Выявлены условия формирования и стратегии идентичности современного человека в границах культурно-травматического дискурса.

Ключевые слова: *травма, культурная травма, коллективная память, травматическая фиксация, идентичность, культура повседневности, зона комфорта, пси-нарцисизм.*

Summary. *Pushonkova O.A. Meanings of culture and models of identity in the discourse of trauma.*

The article focuses on the issue of dependence of the change of cultural space meanings from the analysis of social processes of personality formation. The phenomenon of cultural trauma on the individual and collective levels is researched. The article reveals conditions of formation and strategy of exposure of modern man's identity within the cultural-traumatic discourse.

Key words: *trauma, cultural trauma, collective memory, traumatic fixation, identity, daily occurrence culture, comfort zone, psi-narcissism.*

Надійшла до редколегії 19.09.2011 р.